

УДК 343.148

К. І. Говорова
аспірант*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

РОЛЬ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (ЕКСПЕРТИЗИ) ЯК СПОСОБУ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ І ВІДОБРАЖЕННЯ ЇХ В ОБЛІКУ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Судова економічна експертиза документів фінансово-кредитних операцій відіграє важливу роль у встановленні істини під час здійснення правосуддя в Україні, будучи сферою спеціальних знань, без яких неможливо встановити всі обставини, що підлягають доказуванню. Зокрема, мова йде про наявність знань та навиків у галузі економіки, в частині здійснення фінансово-кредитних операцій. Питання про призначення експертизи виникає в тому випадку, коли правоохоронні органи та суд не можуть без залучення експерта встановити механізм учинення правопорушення, пов'язаного з фінансово-кредитними операціями, зокрема способи їх вчинення (підготовки, безпосереднього вчинення і приховування). Адже, як відомо, при встановленні обставин учинення правопорушень, пов'язаних з фінансово-кредитними операціями, ретельному дослідженню підлягають саме документи обліку підприємства з метою встановлення документальної обґрунтованості таких операцій. Тому вважаємо актуальним питання про роль експертного дослідження (експертизи) як способу встановлення документального обґрунтування проведення фінансово-кредитних операцій і відображення їх в обліку підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Поняття, види, завдання та значення судових експертиз у процесі доказування, а також завдання судової економічної експертизи досліджували в працях такі вчені, як: О.Б. Бутнік-Сіверський, Д.В. Вітер, О.К. Віхляєв, Н.Ф. Водоп'ян, М.М. Гарига, І.В. Германюк, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, С.В. Євдокіменко, С.В. Кудряшова, А.О. Ляш, Я.І. Мулик, О.В. Сіренко, В.Г. Суржик, О.В. Хомутенко й інші. Однак указані напрацювання в основному стосуються загальнотеоретичних та організаційно-правових положень судової експертизи в цілому та судово-економічної експертизи зокрема. Разом із тим, поза увагою залишені роль і завдання експертизи документів фінансово-кредитних операцій. Тому в представленій статті переслідуюмо мету, яка полягає у визначенні ролі експертного дослідження (експертизи) як способу встановлення документального обґрунтування проведення фінансово-кредитних операцій і відображення їх в обліку підприємства.

Виклад основного матеріалу. Відзначаючи роль експертизи документів фінансово-кредитних операцій у встановленні документального обґрунтування проведення фінансово-кредитних операцій і відображення їх в обліку підприємства слід передусім визначити роль судової експертизи в здійсненні правосуддя України взагалі, а згодом і досліджуваного різновиду судової експертизи. Так, судова експертиза, як зазначено в ст. 1 закону України «Про судову експертизу», є дослідженням на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. О.Ю. Паладійчук у свою чергу зазначає, що експертиза становить дослідження наданих судом чи іншими учасниками процесу об'єктів, яке проводиться експертами на основі спеціальних знань та на науковому підґрунті з метою вивчення відомостей про факти, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, яке відбувається у процесуальному порядку з дотриманням встановлених чинним законодавством правил. Відповідно мета експертизи полягає у проведенні експертом спеціального дослідження, яке передбачає отримання таких нових фактичних даних, які досі ініціаторам проведення експертизи не були відомі та які іншим способом встановити неможливо [2, с. 88–89].

Іншими словами, судова експертиза є процесуальною формою використання спеціальних знань в адміністративному, господарському, цивільному судочинстві, провадженні у справах про адміністративні правопорушення, кримінальному провадженні, яка полягає в залученні обізнаної особи для з'ясування всіх обставин, що становлять предмет доказування та дозволяють встановити механізм учинення правопорушень. Не є винятком і судова економічна експертиза документів фінансово-кредитних операцій, яка є засобом доказування, який дозволяє встановити документальну обґрунтованість фінансово-кредитних операцій і їх відображення в обліку підприємства. Як цілком з цього приводу зазначає А.О. Ляш, експертиза призначається у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для

провадження (судочинства), необхідні спеціальні знання [3, с. 85]. Більше того, судова експертиза призначається лише у разі дійсної потреби у спеціальних знаннях для встановлення фактичних даних, що входять до предмета доказування, тобто тоді, коли висновок експерта не може замінити інші засоби доказування [4]. Саме тому під час визначення ролі судової експертизи (експертного дослідження) як доказу в першу чергу варто акцентувати уваги на її сутності, яка полягає в здійсненні дослідження на основі та з використанням спеціальних знань.

Експертиза документів фінансово-кредитних операцій є різновидом судової економічної експертизи, а тому мова йде про використання спеціальних знань у галузі економіки. Зокрема, О.Б. Бутнік-Сіверський наголошує, що при дослідженні питань з економічної експертизи в сфері інтелектуальної власності актуалізується проблема наявності спеціальних знань (окрім юридичних), які набувають при поглибленому вивченні теорії та практики з економіки, фінансів та бухгалтерського обліку, які дозволяють використовувати, окрім загальних визначень, відповідні підходи та методики розрахунку [5, с. 33]. Тобто основою судової економічної експертизи є спеціальні знання у галузі економіки, яка, як підкреслюють В.Г. Суржик, М.М. Гарига, є материнською наукою й охоплює бухгалтерський облік, фінанси, аналіз господарської діяльності, оподаткування, контроль та інші економічні сфери. При цьому вказана судова експертиза відноситься до класу судової документалістики і ґрунтується на дослідженні відображення і закономірності утворення в документах інформації щодо господарської та фінансово-економічної діяльності підприємств і організацій всіх форм власності [6, с. 279]. Відповідно судова економічна експертиза є процесуальною дією, спрямованою на отримання доказів шляхом проведення судовим експертом на основі його спеціальних знань з бухгалтерського обліку, оподаткування та фінансів дослідження об'єктів (первинних документів, облікових регістрів і звітності), які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні [4].

З вищенаведеного помітно, що судова економічна експертиза документів фінансово-кредитних операцій є процесуальною дією, яка полягає в проведенні судовим експертом дослідження документів фінансово-кредитних операцій з використанням спеціальних знань у галузі економіки для встановлення документальної обґрунтованості фінансово-кредитних операцій і їх відображення в обліку підприємства з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Причому вона призначається і проводиться у тих випадках, коли з'ясувати важливі для судочинства/провадження обставини в інший спосіб неможливо.

Так, згідно зі ст. 273 КпАП України експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, у разі коли виникає потреба в спеціальних знаннях, у тому числі для визначення розміру майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, а також суми грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, які підлягатимуть конфіскації [7]. У кримінальному провадженні експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадку та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [8]. В адміністративному, господарському та цивільному судочинстві експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи. Експертиза призначається у випадку, коли для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо [9; 10; 11]. Тобто судова експертиза взагалі та судова економічна експертиза документів фінансово-кредитних операцій зокрема призначаються у тих випадках, коли використання спеціальних знань є необхідним для з'ясування важливих для справи обставин. Більше того, повністю погоджуємося з тим, що на даний час судова експертиза – це найкваліфікованіша форма використання спеціальних знань в судочинстві, яка постійно розвивається шляхом створення нових і вдосконалення наявних методик дослідження і знаходить все більше застосування в судово-слідчій практиці [2, с. 89].

Також слід зазначити, що судова експертиза є не тільки формою використання спеціальних знань у судочинстві/провадженні, а й способом використання новітніх досягнень науки та техніки. Зокрема, при дослідженні матеріалів експерт повинен володіти і вдало використовувати передові науково обґрунтовані методики і науково-технічні засоби, а висновок експерта повинен оцінюватися з позицій наукової методології пізнання і відповідності їх достовірним знанням про об'єкти дослідження [12, с. 186]. Це підвищує її значення як засобу отримання доказової інформації, оскільки підвищує точність і достовірність отриманих у ході її проведення результатів. Більше того, визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, методів дослідження) належить винятково до компетенції експерта. Судовий експерт, проводячи експертизу або експертне економічне дослідження, залежно від обставин конкретної справи самостійно приймає рішення про використання одного чи сукупності методів

і способів дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності, зокрема, методу документальної перевірки (формальної, нормативної, арифметичної, хронологічної перевірки); методу зіставлення; методу моделювання документальних даних [4].

Тож з наведеного помітно, що судова експертиза, в тому числі документів фінансово-кредитних операцій, водночас є способом використання спеціальних знань, новітніх досягнень науки та техніки, а також засобом доказування в адміністративному, господарському, цивільному судочинстві, провадженні у справах про адміністративні правопорушення, кримінальному провадженні. Відповідно в разі проведення незалежної, кваліфікованої й об'єктивної експертизи її належно оформлені результати у вигляді висновку експерта будуть оцінюватися правоохоронними органами та судами на рівні з іншими доказами.

Так, згідно з процесуальним законодавством висновки експертів є одним із джерел доказів [7; 9; 10; 11; 8]. Зокрема, згідно зі ст. 251 КпАП України доказами в справі про адміністративне правопорушення, є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі або в режимі фотозйомки (відеозапису), які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху та паркування транспортних засобів, актом огляду та тимчасового затримання транспортного засобу, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами [7]. У ст. 73 ГПК України, ст. 76 ЦПК України та ст. 72 КАС України доказами визнаються будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

При цьому ці встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [9; 10; 11]. Деяко подібне розуміння доказів у кримінальному провадженні закріплене в ст. 84 КПК України, в якій зазначається, що ними є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [8].

У науковій літературі теж панує думка про важливу роль судової експертизи у процесі збирання доказів. Зокрема, І.В. Стародубов зазначає, що висновок експерта, це дійсно лише один із засобів доказування у справі, який не має для суду задалегідь встановленої сили, проте цей засіб суттєво вирізняється з числа інших засобів доказування. По-перше, тим, що він містить фактичні дані, на підставі яких суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність певних обставин справи, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін. По-друге, процесуальним законодавством встановлені відповідні процедури залучення та оцінки вказаного доказу, який виникає із застосуванням спеціальних знань. Тобто суд повинен аргументовано (вмотивовано) відмовити в залученні вказаного доказу, та надати йому оцінку [13]. Подібної думки дотримується й Є. Дмитренко, зазначаючи, що висновок судового експерта-економіста відіграє роль центрального доказу при прийнятті рішення суддею. Значимість судово-економічної експертизи у процесі розгляду справ у суді важко переоцінити. Висновок судового експерта виділяється серед інших джерел доказів тим, що з ним важко не погодитися, оскільки незгоду потрібно обов'язково мотивувати та аргументувати [4].

При цьому варто відзначити, що поряд із судовими експертизами проводяться й експертні дослідження, які також базуються на використанні спеціальних знань, науково-технічних досягнень і дозволяють з'ясувати важливі для судочинства/провадження обставини. Тому як спосіб доказування по справам про правопорушення, пов'язані з фінансово-кредитними операціями, поряд із судовою економічною експертизою документів фінансово-кредитних операцій також використовують відповідні експертні дослідження. А саме, судовий експерт, окрім проведення судово-економічних експертиз, має право на договірних засадах проводити експертні економічні дослідження, що становлять інтерес для юридичних та фізичних осіб (на стадії досудового розгляду) [4]. Це зумовлено тим, що експертне дослідження є єдиним

варіантом звернення до експерта, якщо судовий процес не розпочато. Зокрема, як зазначають в науковій літературі, експертне дослідження, в тому числі документів фінансово-кредитних операцій, має важливе значення за таких умов, як: необхідність спеціальних знань у сфері іншій, ніж право, без яких неможливо встановити відповідні обставини; необхідність отримання об'єктивної, повної та обґрунтованої інформації щодо обставин, що потребують аналізу; потреба отримання додаткових аргументів для можливості формування позиції та подальших дій для вирішення проблем, які мають чи можуть мати місце; необхідність формування позиції сторони до початку судового процесу (якщо судовий процес ще не розпочато); бажання швидко вирішити певні питання сторін без відкриття судового провадження через досягнення взаємної згоди (наприклад, шляхом переговорів); бажання сторін уникнути зайвих фінансових витрат [14, с. 183; 15].

Висновки. Отже, судова економічна експертиза (експертне дослідження) документів фінансово-кредитних операцій дозволяє отримати незалежне, об'єктивне оцінювання обліково-звітної документації підприємства; з'ясувати чи відповідають фактичні умови здійснення фінансово-кредитних операцій як чинному законодавству України, так і відомостям, закріпленим у відповідних документах. Вказана судова експертиза (експертне дослідження) є засобом доказування у справах про правопорушення, пов'язані з фінансово-кредитними операціями, який полягає у проведенні експертом дослідження документів фінансово-кредитних операцій з використанням спеціальних знань у галузі економіки, досягнень науки та техніки для встановлення документальної обґрунтованості таких операцій і їх відображення в обліку підприємства.

Література

1. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
2. Паладійчук О.Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 34. Том 3. С. 87–89.
3. Ляш А.О. Призначення та проведення експертизи: питання удосконалення кримінального процесуального закону. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів*: матеріали кругл. столу (Київ, 25 лютого 2015). К.: Нац. акад. внутр. Справ, 2015. С. 85–88.
4. Дмитренко Є. Експертні економічні дослідження та судова експертиза податкового обліку. *Вісник Офіційно про податки*: офіційне видання Державної фіскальної служби України. 2015. № 33. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/8743>.
5. Бутнік-Сіверський О.Б. Методики розрахунків – складова спеціальних знань і як доказ у висновку судової економічної експертизи в сфері інтелектуальної власності. *Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності*: матер. наук.-практ. конф. (21 грудня 2017 р., М. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка; Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. К.: Видавництво Ліра-К, 2017. С. 29–36.
6. Суржик В.Г., Гарига М.М. Судова економічна експертиза фінансово-кредитних операцій: предмет і задачі. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: збірник матеріалів III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). Київ-Маріуполь, 2020. С. 279–283.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073–Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Стаття 1122.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Стор. 474. Стаття 88.
9. Господарський процесуальний кодекс України: закон України від 06.11.1991 № 1798–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Стаття 56.
10. Цивільний процесуальний кодекс України: закон України від 18.03.2004 № 1618–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40 / 40–42/. Стор. 1530. Стаття 492.
11. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 06.07.2005 № 2747–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
12. Амеліна А.С., Білоусов Б.Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 185–192.
13. Ігор Стародубов розповів про судову експертизу та експертні дослідження у сфері інтелектуальної власності в інтерв'ю Миколі Потоцькому. *Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/igor-starodubov-rozpoviv-pro-sudovu-ekspertyzuta-ekspertni-doslidzhennya-u-sferi-intelektualnoyi-vlasnosti-v-interv-yu-mykoli-pototskomu/>.
14. Лінник Н.В. Використання експертних досліджень в юридичній практиці. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: збірник матеріалів III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). Київ-Маріуполь, 2020. С. 181–184.
15. Експертне дослідження як інструмент врегулювання спорів. *Юридичний портал Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/ekspertne_doslidzhennya_yak_instrument_vregulyuvannya_sporiv_1/.

Анотація

Говорова К.І. Роль експертного дослідження (експертизи) як встановлення документальної обґрунтованості проведення фінансово-кредитних операцій і відображення їх в обліку підприємства. – Стаття.

У статті наголошено, що судова економічна експертиза документів фінансово-кредитних операцій відіграє важливу роль у встановленні істини під час здійснення правосуддя в Україні, будучи сферою спеціальних знань, без яких неможливо встановити всі обставини, що підлягають доказуванню. Зазначено, що судова експертиза є процесуальною формою використання спеціальних знань в адміністративному, господарському, цивільному судочинстві, провадженні у справах про адміністративні правопорушення, кримінальному провадженні, яка полягає в залученні обзна-

ної особи для з'ясування всіх обставин, що становлять предмет доказування та дозволяють встановити механізм учинення правопорушень, пов'язаних з фінансово-кредитними операціями. Акцентовано, що роль судової експертизи (експертного дослідження) як доказу в першу чергу продиктована її сутністю, яка полягає в здійсненні дослідження на основі та з використанням спеціальних знань у галузі економіки.

Ключові слова: документальна обґрунтованість, фінансово-кредитні операції, облік підприємства, експертиза документів фінансово-кредитних операцій, судова експертиза, експертне дослідження.

Анотация

Говорова К. И. Роль экспертного исследования (экспертизы) как установление документальной обоснованности проведения финансово-кредитных операций и отражения их в учете предприятия. – Статья.

В статье отмечается, что судебная экономическая экспертиза документов финансово-кредитных операций играет важную роль в установлении истины при осуществлении правосудия в Украине, будучи сферой специальных знаний, без которых невозможно установить все обстоятельства, подлежащие доказыванию. Указано, что судебная экспертиза является процессуальной формой использования специальных знаний в административном, хозяйственном, гражданском судопроизводстве, производстве по делам об административных правонарушениях, уголовном производстве, которая заключается в привлечении осведомленного лица для выяснения всех обстоятельств, составляющих предмет доказывания и позволяют установить механизм совершения правонарушений, связанных с финансово-кредитными операциями. Акцентируется, что роль судебной экспертизы (экспертного исследования) в качестве доказательства в первую очередь продиктована ее сущностью, которая заключается в осуществлении исследования на основе и с использованием специальных знаний в области экономики.

Ключевые слова: документальная обоснованность, финансово-кредитные операции, учет предприятия,

экспертиза документов финансово-кредитных операций, судебная экспертиза, экспертное исследование.

Summary

Govorova K. I. The role of expert research (examination) as the establishment of documentary validity of financial and credit operations and their reflection in the accounting of the enterprise. – Article.

In the article, it has been emphasized that forensic economic examination of financial and credit documents plays an important role in establishing the truth in the administration of justice in Ukraine, as a field of special knowledge, without which it is impossible to establish all the circumstances to be proved. It has been noted that forensic examination is a procedural form of using special knowledge in administrative, commercial, civil proceedings, proceedings in cases of administrative offenses, criminal proceedings, which is to involve a knowledgeable person to clarify all the circumstances that are the subject of evidence and establish a mechanism committing offenses related to financial and credit transactions. It has been emphasized that the role of forensic examination (expert research) as evidence is primarily dictated by its essence, which is to conduct research based on and using specialized knowledge in the field of economics. It has been established that the forensic economic examination of documents of financial and credit transactions is a procedural action, which consists in conducting a forensic examination of documents of financial and credit transactions using special knowledge in economics to establish the documentary validity of financial and credit transactions and their reflection in accounting providing an opinion on issues that are or will be the subject of court proceedings. It has been appointed and conducted in cases when it is impossible to find out other circumstances important for the proceedings.

Key words: documentary substantiation, financial and credit operations, enterprise accounting, examination of documents of financial and credit operations, forensic examination, expert research.